

UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI

ZESZYTY NAUKOWE NR 590

EKONOMICZNE PROBLEMY USŁUG NR 52

**POTENCJAŁ TURYSTYCZNY
ZAGADNIENIA PRZESTRZENNE**

SZCZECIN 2010

TOMASZ WITES

Wyższa Szkoła Hotelarstwa, Gastronomii i Turystyki w Warszawie

PERYFERYJNOŚĆ A POTENCJAŁ TURYSTYCZNY WYSP KURYLSKICH

Wprowadzenie

Wyspy Kurylskie, pomimo niewielkiej zajmowanej powierzchni (15,6 tys. km²), pozostają jednym z najważniejszych dla Rosji obszarów peryferyjnych ze względu na strategiczne położenie i liczne zasoby przyrodnicze. Głównym celem niniejszego opracowania jest scharakteryzowanie peryferyjności i potencjału turystycznego Kuryli oraz wskazanie zależności pomiędzy nimi.

Drugim celem artykułu jest wskazanie możliwości rozwoju archipelagu w kontekście nadal nieuregulowanego sporu terytorialnego pomiędzy Rosją a Japonią. Dla ukazania perspektywicznych dróg rozwoju autor odniesie się do przygotowanych dla Kuryli na początku lat 90. XX wieku programów rozwojowych, których realizacja napotyka na liczne problemy, a dotyczy poszczególnych składowych gospodarki, w tym turystyki.

1. Położenie

Wyspy Kurylskie to archipelag ciągnący się na długości około 1200 km, oddzielający wody Morza Ochockiego i Oceanu Spokojnego. Administracyjnie Kuryle podzielone są na trzy rejony współtworzące obwód sachaliński, wchodzący w skład Dalekowschodniego Okręgu Federalnego w Rosji. Kuryle tworzą łuk wyspowy od północy graniczący z Półwyspem Kamczackim, a od południa z należącą do Japonii wyspą Hokkaido.

Archipelag składa się z 56 wysp, tzw. północnych i południowych, oddzielonych Cieśniną Vriesa. Do grupy północnej przynależą m.in. Paramuszyr, Urup, a do

południowej największa z Wysp Kurylskich – Iturup. Z części archipelagu nazywanej przez geografów rosyjskich wyspami południowymi, Japończycy wydzielają tzw. Terytoria Północne, których zwrotu żądają od Rosji.

2. Strefy turystyczne Rosji – Wyspy Kurylskie

Na obszarze Rosji funkcjonuje 13 stref turystycznych. Największa strefa określana jest jako „Rosyjska Północ”, należy do niej m.in. graniczący z Wyspami Kurylskimi Półwysep Kamczacki. Natomiast Kuryle przynależą do Dalekowschodniej Strefy Turystycznej, w skład której wchodzi tereny krajów: Chabarowskiego i Nadmorskiego, Żydowskiego Obwodu Autonomicznego oraz obwodów: amurskiego i sachalińskiego.

W głównym roczniku statystycznym publikowanym przez Goskomstat poświęconym zagadnieniom turystycznym – *Turizm v Rossii* – dane dotyczące poszczególnych stref turystycznych publikowane są w odniesieniu do jednostek administracyjnych, współtworzących nadrzędne wydzielania. Informacje statystyczne dotyczące turystyki na Wyspach Kurylskich przedstawiane są w obrębie charakterystyki obwodu sachalińskiego. Tym samym niemożliwe jest przedstawienie w niniejszym opracowaniu dokładnych danych liczbowych ilustrujących turystykę na Wyspach Kurylskich, a jedynie ukazanie danych dotyczących całego obwodu sachalińskiego. W 2005 roku na obszar ten przyjechało 80,1 tys. turystów, z czego prawie 70 tys. stanowili obywatele Rosji¹.

3. Peryferyjność Wysp Kurylskich

Bardzo trudno jest jednoznacznie w sposób uniwersalny zdefiniować i wyznaczyć centrum i peryferie. Wyznaczenie peryferii jest zdecydowanie trudniejsze, stanowiło i nadal stanowi obiekt zainteresowania przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych.

Na potrzeby niniejszego opracowania potrzebne wydaje się ustalenie kilku zagadnień porządkujących przedmiot rozważań. Ze względu na to, iż peryferie w geografii to zewnętrzna część jakiegoś obszaru – w opracowaniu tym autor zakłada, że wybrany do analizy obszar jest peryferią, tym samym przedmiotem badania nie będą rozważania na gruncie topologii – czym jest centrum i peryferie. Natomiast niezwykle interesujące wydaje się przestudiowanie, na ile owo położenie, nazywane przez autora peryferyjnym, jest czynnikiem wpływającym na potencjał turystyczny.

¹ *Turizm v Rossii. Statističeskij sbornik*, Goskomstat Rossii, Moskwa 2007.

W przypadku Wysp Kurylskich niezwykle istotne w postrzeganiu tego obszaru jako peryferyjnego wydaje się uwzględnienie obecnej i historycznej przynależności archipelagu do różnych państw. W okresie przynależności Kuryli do Japonii, ze względu na usytuowanie wysp, stanowiły one północne, peryferyjne części wyspiarskiego państwa. Od 1945 roku, kiedy to ZSRR zajął cały archipelag na podstawie tajnego porozumienia z Jałty, określanie położenia Wysp Kurylskich jako peryferyjnego wydaje się w pełni słuszne, zwłaszcza z perspektywy położenia rosyjskich ośrodków decyzyjnych. Równie istotne wydaje się kryterium wielkości obszarów, w obrębie których wyznaczane są centrum i peryferie.

Za centrum Rosji w szerszym zakresie uznaje się obszar w europejskiej części kraju, którego graniczne punkty to obecna i dawna stolica – Moskwa i Sankt Petersburg. W węższym ujęciu jako centrum uważana jest Moskwa, będąca największym ośrodkiem Rosji, zarówno w kontekście demograficznym, jak i decyzyjnym.

Archipelag kurylski, oddzielający wody Morza Ochockiego i Oceanu Spokojnego, dla wielu Rosjan wydaje się być naturalną granicą percepcji tego, co nadal rosyjskie, acz usytuowane z dala od centrum. W czasach rosyjskiego podboju Dalekiego Wschodu rubież azjatyckiego lądu okazały się etapem przejściowym w kolonizacji tej części świata. Dopiero wyspy położone w różnej odległości od wschodniego wybrzeża Azji stały się faktyczną wschodnią granicą powstającego Imperium Rosyjskiego.

Czynnikami określającym dystans między centrum a peryferiami, zwłaszcza w sensie przestrzennym, jest odległość. Jednak w przypadku Wysp Kurylskich trudno zgodzić się z zasadą, iż kierując się kryterium ważności, peryferyjny – to mniej ważny. Archipelag ten, pomimo niewielkiej powierzchni, nadal pozostaje jednym z najbardziej strategicznych obszarów położonych na rosyjskim Dalekim Wschodzie.

Jak pisał S. Czarnowski, istotnym czynnikiem decydującym o przynależności danego obszaru do peryferii jest subiektywne wartościowanie przestrzeni. To, co jednym jawi się peryferyjnie, dla innych stanowi centrum życia duchowego, religijnego czy kulturalnego.

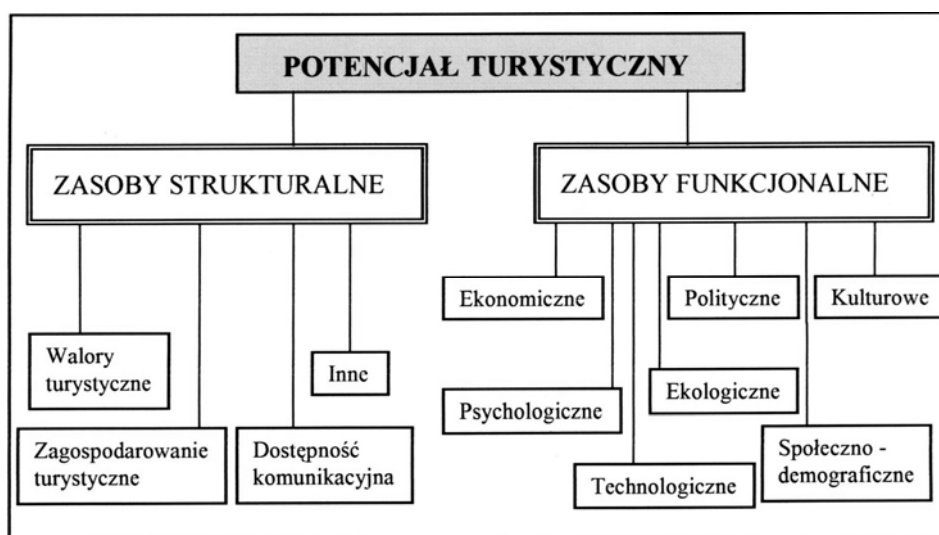
W niektórych ośrodkach mamy do czynienia z przemiennością funkcji, raz nabierających znaczenia centralnego, kiedy indziej odgrywających mało ważną rolę ośrodka prowincjonalnego. W przypadku Wysp Kurylskich można przypuszczać, iż ze względu na ich usytuowanie na wschodnich rubieżach Rosji kwestia uznawalności położenia archipelagu jako peryferyjne, zwłaszcza z perspektywy Rosjan, wydaje się być niezmienna w czasie. Natomiast ze względu na stopień eskalacji napięcia pomiędzy Rosją a Japonią o część z wysp, mamy do czynienia z przemiennością traktowania archipelagu kurylskiego jako peryferyjnych wysp o nieperyferyjnym znaczeniu.

Zakładając hipotetycznie zwrot części Wysp Kurylskich Japonii przez Rosję, może to mieć bardzo duże znaczenie w postrzeganiu wysp jako peryferyjnych. Pe-

ryferie przynależne do jednego centrum (rosyjskiego) położone są całkiem blisko innego centrum (japońskiego). Kuryle położone są w niewielkiej odległości od centrów globalizującego się świata. W sytuacji nadal utrzymującej się pełnej rosyjskiej kontroli nad Wyspami Kurylskimi należy zadać pytanie, na ile peryferyjność położenia archipelagu kształtuje potencjał turystyczny.

4. Potencjał turystyczny

O potencjale turystycznym danego obszaru decydują wszystkie elementy środowiska geograficznego oraz zachowania człowieka, które mogą być wykorzystywane do zajmowania się turystyką. Elementami potencjału turystycznego są zasoby strukturalne i funkcjonalne (rysunek 1).

Rys. 1. Potencjał turystyczny

Źródło: J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, *Produkt turystyczny albo jak organizować poznawanie świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002.

Do pierwszej grupy zasobów należą walory turystyczne, dostępność komunikacyjna i zagospodarowanie turystyczne. Do drugiej grupy włączamy zasoby poli-

tyczne, społeczno-demograficzne, kulturowe, ekonomiczne, technologiczne, ekologiczne i psychologiczne².

Pierwszym istotnym elementem, decydującym o potencjale turystycznym Wysp Kurylskich, są walory turystyczne tego obszaru. O atrakcyjności archipelagu decyduje położenie w obrębie „pierścienia ognia”, nad strefą subdukcji między płytami litosfery: pacyficzną i euroazjatycką. Znaczna część wysp jest wyżynno-górzysta, występuje tam około 160 wulkanów, w tym 40 czynnych. Najwyższy z wulkanów – Ałaid znajduje się na położonej na północy Wyspie Atlasowa ma 2339 m n.p.m., a drugi pod względem wysokości – Tiatia (1822 m n.p.m.) znajduje się na południu, na wyspie Kunaszyr. Oba posiadają kształt stożka i tworzą typ wulkanów wezuwiałskich. Efekty działalności wulkanicznej na wyspach widoczne są niekiedy na Półwyspie Kamczackim. Podczas wybuchu wulkanu Saryczew na wyspie Matua w 1946 roku z krateru wydostawały się ogniste potoki lawy, popiół opadał nawet w odległym Pietropawłowsku Kamczackim, a odbłask spowodowany wybuchem był widoczny w odległości 150 kilometrów³. Na obszarach wulkanicznych Wysp Kurylskich ważnym elementem zainteresowania turystycznego pozostają liczne jaskinie, które uformowały się w czwartorzędowych potokach lawy.

Na wyspach do przyrodniczo cennych elementów środowiska należą doliny rzeczne, często mające kształt kanionów, z licznymi progami zawieszonymi nad poziomem morza nawet do 140 m, co świadczy o postępujących ruchach wynurzających. Przy ujściach rzek występują liczne wodospady. Ponadto na Kurylach występują liczne jeziora kraterowe i przybrzeżne lagunowe. Szczególnie atrakcyjne turystycznie są jeziora kraterowe, powstałe dzięki zamknięciu obniżeń przez potoki lawy, w tym jezioro Tomari w kraterze wulkanu Gołownina na wyspie Kunaszyr. Dużą atrakcją dla przybywających na wyspy turystów jest możliwość zobaczenia i ewentualna kąpiel w gorących źródłach mineralnych.

Elementem środowiska przyrodniczego zmniejszającym atrakcyjność turystyczną Wysp Kurylskich jest klimat. Jest to mało sprzyjający aktywności turystycznej klimat umiarkowany chłodny, monsunowy z roczną sumą opadów do 1000 mm. Zimy są długie, mroźne i z obfitymi opadami śniegu (zdarzają się nawet w czerwcu). W Kurylsku występują w ciągu roku średnio 220 dni ze śniegiem. Lata są krótkie, wilgotne i mgliste. Temperatura powietrza zróżnicowana, im bardziej na północ, tym zimniej – zimą mrozy dochodzą do -25°C . Dodatkowo duże odczucie chłodu spowodowane jest przez bardzo silne wiatry.

Wyspy Kurylskie są niezwykle cenne przyrodniczo ze względu na obecność rzadkich gatunków roślin. Flora wysp obejmuje około 1000 gatunków, z czego tylko pięć należy do wiecznie zielonych (nie licząc iglastych). Świat zwierzęcy na

² J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, *Produkt turystyczny albo jak organizować poznawanie świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002.

³ L.S. Berg, *Przyroda ZSRR*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1962.

Kurylach nie jest już tak zróżnicowany, a całkowity brak gatunków endemicznych świadczy o młodym wieku świata zwierzęcego na tym obszarze. Na wyspach Kunaszyr i Iturup żyją niedźwiedzie brunatne i wilki, w środkowej części występują uszatki niedźwiedziowate i nieliczne wydry morskie. Licznie reprezentowane są gatunki ptaków, w tym nurzyki, maskonury. W morzu przy brzegach Wysp Kurylskich występują śledzie i dorsze, a w rzekach łososiowate (np. keta).

Elementem zasobów strukturalnych charakteryzującym potencjał turystyczny jest dostępność komunikacyjna. W przypadku Kuryli, ze względu na peryferyjne położenie oraz nieuregulowaną sytuację dotyczącą przynależności wysp, dostępność komunikacyjna jest znacznie ograniczona. Czynnikiem decydującym o wyraźnej izolacji, w której znajduje się archipelag, jest obowiązek posiadania przez turystów oddzielnego zezwolenia. Uzyskanie odpowiednich dokumentów jest możliwe. Pośredniczą w tym np. biura podróży na Sachalinie, jednak procedura jest dość skomplikowana i zajmuje około tygodnia. Kolejnym elementem decydującym o ograniczonej dostępności wysp, zwłaszcza dla tych turystów, którzy preferują poznawanie miejsc w sposób swobodny i niezorganizowany, jest konieczność uczestnictwa w zorganizowanych wycieczkach, w obecności przewodnika.

Po pokonaniu utrudnień formalnych turyści mają dwie możliwości dotarcia na archipelag – drogą morską lub powietrzną. W pierwszym przypadku występują jedynie nieregularne połączenia z Korsakowa – portu na południu Sachalinu. Mimo iż połączenia tego nie obsługuje prom, to jest możliwość zabrania się na pokład, a rejs do Južno-Kurylska trwa cały dzień. Łatwiej i szybciej dotrzeć na Kuryle można samolotem. W ciągu tygodnia z Južno-Sachalińska do Južno-Kurylska realizowane są cztery połączenia lotnicze, a podróż trwa 100 minut. Ze względu na fakt, że wyspy często spowija gęsta mgła uniemożliwiająca lądowanie, niekiedy konieczne jest wielodniowe oczekiwanie na poprawę warunków pogodowych.

Kolejnym zasobem strukturalnym, decydującym o potencjale turystycznym danego obszaru, jest zagospodarowanie turystyczne. Obszarem posiadającym najlepszą bazę turystyczną jest największa wyspa na południu, położona w niedużej odległości od Sachalinu – Kunaszyr. Sformalizowanie pobytu na Wyspach Kurylskich narzuca wybór miejsca noclegowego oraz wykorzystanie lokalnej infrastruktury technicznej. Większość grup wycieczkowych kwaterowanych jest w hotelu *Energija* w Južno-Kurylsku.

Wśród zasobów funkcjonalnych, będących elementami potencjału turystycznego i odgrywających duże znaczenie w przypadku rozwoju turystyki na Wyspach Kurylskich, należy wymienić zasoby polityczne i psychologiczne. Wyspy Kurylskie są elementem zainteresowania Rosjan i Japończyków od początku XVII wieku. Jako pierwszy umieścił je na mapie tej części Azji holenderski podróżnik i żeglarz Maarten de Vries w 1643 roku.

Obie strony prezentują argumenty historyczne odwołujące się do odmiennie interpretowanych porozumień między oboma państwami. W 1855 roku zawarto

umowę o handlu, żegludze i delimitacji granic. Na mocy traktatu z Szimody granica rosyjsko-japońska przebiegała Cieśniną Vriesa, tym samym do Rosji przynależały Kuryle od wyspy Urup na południu, aż po Szumuszu, tuż przy Półwyspie Kamczackim. Natomiast do Japonii przynależały m.in. Kunaszyr oraz Iturup (gdzie znajduje się obecna stolica archipelagu – miasto Kurylsk). Na mocy tego traktatu Sachalin pozostawał we wspólnym władaniu obu państw, bez ustalenia granicy. Sachalin miał bardzo duże znaczenie strategiczne dla Rosji, gdyż pozwalał kontrolować ujścia rzek Amur i Ussuri.

Rosjanie coraz bardziej nalegali na rezygnację Japonii ze wspólnego administrowania na Sachalinie. Kilkanaście lat trwały negocjacje, w których kolejno odrzucane były propozycje zgłaszane z obu stron (Rosja proponowała przyłączenie do Japonii następnych czterech wysp, w tym Urup, Japonia natomiast zaproponowała sprzedaż Sachalina za 2 mln jenów). Żadna z propozycji nie została przyjęta i ostatecznie w 1875 roku w Petersburgu podpisano porozumienie, na mocy którego doszło do wymiany Sachalina na Wyspy Kurylskie. Od tego czasu Sachalin przynależał do Imperium Rosyjskiego, a wszystkie Wyspy Kurylskie stały się częścią cesarstwa japońskiego.

Kolejny ważny etap historii Wysp Kurylskich to 1945 rok, kiedy to ZSRR zajął cały archipelag na podstawie tajnego porozumienia z Jałty⁴. Współcześnie strona japońska nie kwestionuje suwerenności Rosji nad Kurylami od wyspy Urup na północ. Japonia żąda zwrotu tzw. Terytoriów Północnych, w skład których wchodzi około 10 z ponad 50 Wysp Kurylskich, m.in. Habomai, Kunaszyr, Szikotan. Sporu o przynależność tych wysp nie udało się rozwiązać, choć w 1956 roku na Kremlu podpisano pięciopunktowe porozumienie – niekończące jednak sporu terytorialnego⁵.

Czynnikiem psychologicznym wchodzącym w skład zasobów funkcjonalnych potencjału turystycznego jest korelacja przyjazdów turystycznych z obszarem najmniejszej stabilności politycznej. Największy ruch turystyczny koncentruje się nie na względnie spokojnych politycznie północnych wyspach archipelagu, ale właśnie na południu. Częściowo wynika to z trudności w przemieszczaniu się w obrębie archipelagu. Najwięcej turystów dociera do stolicy – Kurylska na wyspie Iturup oraz na Kunaszyr do Južno-Kurylska.

Potencjał turystyczny Wysp Kurylskich w dużym stopniu uzależniony jest od społeczno-demograficznych zasobów funkcjonalnych. Człowiek od odległych czasów stanowi ważny element środowiska geograficznego wysp (rdzenna ludność Kuryli to Ajnowie). Nazwa archipelagu bynajmniej nie nawiązuje do dymiących wulkanów, a pochodzi od słowa *kur* lub *kuru*, które w języku Ajnów znaczy czło-

⁴ E. Potocka, *Spór terytorialny – główną przeszkodą w normalizacji stosunków rosyjsko-japońskich, Azja-Pacyfik*, t. 2, 1999, s. 50–79.

⁵ J.J. Stephan, *The Kurile Islands, Russo-Japanese Frontier In the Pacific*, Oxford 1974.

wiek⁶. Współcześnie liczba ludności mieszkających na stałe na Wyspach Kurylskich jest stosunkowo mała (około 19 tys. w 2002 roku). Stałe zaludnienie występuje jedynie na czterech spośród ponad 50 wysp: Iturup, Kunaszyr, Paramuszyr i Szikotan. Niewielka liczba ludności uwarunkowana jest licznymi czynnikami: przyrodniczymi, instytucjonalnymi oraz gospodarczymi. Głównym czynnikiem warunkującym niewielkie zaludnienie prawdopodobnie pozostaje jednak nieuregulowana sytuacja polityczna przynależności poszczególnych wysp.

Kolejnym elementem potencjału turystycznego są zasoby ekologiczne. W przypadku Wysp Kurylskich sytuacja w tym zakresie wydaje się skomplikowana. Z jednej strony archipelag stanowi obszar cenny ekologicznie, gdzie znajdują się liczne obszary, które należałoby objąć skuteczną ochroną. Z drugiej strony należy zdać sobie sprawę z faktu, iż Wyspy Kurylskie mogą być jednym z obszarów, gdzie w przeszłości podejmowano negatywne dla środowiska przyrodniczego działania.

Ze względu na bogactwo form terenu na obszarze działalności wulkanicznej oraz zróżnicowanie florystyczne i faunistyczne, liczne miejsca w obrębie archipelagu można byłoby objąć różnymi formami ochrony. Na Wyspach Kurylskich istnieje tylko jeden obszar ochrony przyrody. Jest to założony w 1984 roku Rezerwat Kurylski na wyspie Kunaszyr i sąsiadujących z nią dwóch grupach skał.

Kuryle stanowią naturalną granicę, przez którą przedostają się statki Rosyjskiej Floty Pacyficznej. Jest bardzo prawdopodobne, że w pobliżu archipelagu znajdują się miejsca składowania i utylizacji odpadów atomowych. Już w czasach Związku Radzieckiego najczęściej wybieranym obszarem do tych celów była szeroko rozumiana północ, w tym tereny położone na wodach, a konkretne miejsca często nie są podawane.

Przy charakterystyce potencjału turystycznego należy wspomnieć także o zasobach technologicznych, nawiązujących w dużym stopniu do osiągnięć technicznych z czasów Związku Radzieckiego. Niewątpliwie technologiczne zasoby funkcjonalne stanowią ważny czynnik wpływający niekorzystnie na potencjał turystyczny Wysp Kurylskich. Infrastruktura techniczna sprowadzona na wyspy kilkadziesiąt lat temu wymaga w większości przypadków wymiany, a w niektórych modernizacji.

5. Możliwości rozwoju turystyki na Wyspach Kurylskich

Wyspy Kurylskie, ze względu na peryferyjne położenie wyspiarskie oraz nadal nieuregulowaną sytuację polityczną pomiędzy Rosją a Japonią, w kolejnych dziesięcioleciach XX wieku podlegały postępującej marginalizacji. W tej sytuacji

⁶ L.S. Berg, *Przyroda...*, *op.cit.*

Kuryle, pomimo znacznego potencjału turystycznego, jedynie we fragmentarycznym stopniu wskazywane są zarówno przez turystów rosyjskich, jak i zagranicznych jako cel wyjazdu turystycznego.

Po rozpadzie Związku Radzieckiego przemiany dotyczą wielu zakresów działalności. Od 1991 roku dochodzi w Rosji do transformacji politycznej, gospodarczej i społecznej. W nowej, poradzieckiej rzeczywistości przemianom podlega również turystyka. Zagospodarowanie turystyczne wymaga modernizacji. Brak środków finansowych na ten cel powoduje, iż ludność nadal użytkuje zagospodarowanie pochodzące z dawnego okresu, a działania modernizacyjne dotyczą jedynie wybranych, nielicznych miejsc.

Na początku okresu przemian ustrojowych władze w Moskwie zdawały sobie sprawę ze strategicznego znaczenia dla Rosji tych niewielkich powierzchniowo wysp, położonych pomiędzy Morzem Ochockim i Oceanem Spokojnym. W grudniu 1992 roku prezydent B. Jelcyn podpisał dokument *O rozwoju społeczno-gospodarczym Wysp Kurylskich*. Ponadto w grudniu 1993 roku wszedł w życie projekt *Federalny program rozwoju społeczno-ekonomicznego Wysp Kurylskich w obwodzie sachalińskim*. Oba dokumenty zawierały strategię rozwoju i konkretne mechanizmy działania, mające na celu uczynienie z Wysp Kurylskich jednego z intensywnie rozwijających się regionów Rosji. Dotychczas Wyspy Kurylskie ze względu na wyspiarskie położenie i bardzo dużą odległość od stolicy Rosji (ponad 10 000 km) włączane były do tzw. regionów depresyjnych, w których rozwój społeczno-gospodarczy napotykał na liczne przeszkody.

Głównym czynnikiem warunkującym rozwój archipelagu, w tym także w kontekście turystycznym, było podjęcie kroków mających na celu wprowadzenie kompleksowego zarządzania na tym wyspiarskim obszarze. Organ zarządzający Wyspami Kurylskimi miał mieć wszelkie prawa do podejmowania decyzji w sprawie wykorzystania ziemi, wody, surowców mineralnych oraz istniejących i powstających nieruchomości.

Do pozytywnych rozwiązań podjętych w latach 90. XX wieku należy wskazać istnienie komisji w systemie władzy wykonawczej, do której zadań należy udzielenie pomocy w rozwoju społeczno-gospodarczym wysp. Zwraca się uwagę również na to, że na najniższym szczeblu administracyjnym dochodzi do współpracy pomiędzy trzema rejonami występującymi w obrębie archipelagu⁷. Działania zaproponowane na początku lat 90. w dużym stopniu pozostały jednak wyłącznie na papierze, a kryzys z 1998 roku w największym stopniu dotyczył obszarów peryferyjnych, w tym Wysp Kurylskich.

⁷ V.P. Gevorkov, A.A. Lütj, A.G. Hropov, *Kuril'skie ostrova: geografičeskie analogii pri poiskah strategij i mehanizmov razvitiâ*, Izvestiâ Akademii Nauk Seriâ Geografičeskaâ 1999, no 3, s. 7–12.

W opracowanych w latach 90. XX wieku programach rozwojowych dla Wysp Kurylskich autorzy projektów brali pod uwagę sprowadzenie nowych osób bądź formy zatrzymania już tam mieszkających. Wśród pomysłów, które mogłyby zainteresować zarówno miejscowych, jak i przyjezdnych młodych mężczyzn był zgłoszony projekt zwolnienia z obowiązku wojskowego mieszkańców Wysp Kurylskich⁸.

Wydaje się, że w przyszłości turystyka powinna stać się podstawowym źródłem dochodów mieszkańców Kuryli ze względu na ograniczenia dotyczące działalności handlowej i rolniczej. Gwałtowny wzrost usług transportowych powoduje, że sprzedaż produktów rybnych (morskich i śródlądowych) staje się prawie nieopłacalna. Działalność rolnicza możliwa jest jedynie na południowych wyspach⁹. Produkcja rolnicza oraz połów ryb w coraz większym stopniu pozwalają jedynie na zaspokojenie zapotrzebowania wewnętrznego.

W celu efektywnego rozwoju turystyki na Wyspach Kurylskich należałoby uwzględnić wypracowane już w czasach Związku Radzieckiego teoretyczne modele ukazujące wszystkie zjawiska związane z turystyką oraz specyficzne, lokalne czynniki wpływające na turystykę współcześnie. V.S. Preobrażenskij skonstruował teoretyczny model badający wszystkie współzależności i współdziałania między poszczególnymi podsystemami, określane jako Terytorialny System Rekreacyjny¹⁰. Zastosowanie tego modelu w przypadku rozwoju turystyki na Kurylach pozwoliłoby na ujawnienie niemal wszystkich przestrzenno-organizacyjnych aspektów wplywającego na wyspach oraz na prognozowanie działalności turystycznej uwzględniającej potrzeby ochrony środowiska przyrodniczego. Zaletą tego modelu jest możliwość objęcia badaniem nie tylko zjawisk zachodzących wewnątrz danego systemu, ale także określenia tzw. strefy kontaktu z obszarami sąsiednimi. Ze względu na to, że model ten znalazł szerokie zastosowanie w planowaniu przestrzennym, również obszarów tylko częściowo pełniących funkcje turystyczne, wykorzystanie go do zaplanowania rozwoju turystycznego Wysp Kurylskich wydaje się uzasadnione.

Wykorzystanie potencjału turystycznego Wysp Kurylskich wymaga zaproponowania konkretnych działań pozwalających na czerpanie obustronnych korzyści zarówno przez ludność miejscową, jak i przyjeżdżających turystów. Liczne walory turystyczne tego obszaru są niedostępne dla wielu ze względu na utrudnienia formalne i brak wszechstronnie rozwiniętej bazy transportowej. Sprawą oczywistą wydaje się, że turystyka na Wyspach Kurylskich nie ma i nie powinna mieć charakteru masowego. Turyści pragnący dotrzeć do archipelagu są natomiast w stanie

⁸ *Ibidem.*

⁹ L.S. Berg, *Przyroda...*, *op.cit.*

¹⁰ *Teoretičeskie osnovy rekreacionnoj geografii*, red. V.S. Preobrażenskij, Instytut Geografii, Akademią Nauk SSSR, Moskwa 1975.

przeznaczyć na ten cel znaczne środki finansowe, mogące ułatwić funkcjonowanie w tych niesprzyjających warunkach ludności lokalnej.

Szansą rozwoju turystyki na Wyspach Kurylskich jest rozwój turystyki morskiej. Dotychczas promy wykorzystywane są przede wszystkim jako środek transportu podczas nieregularnych rejsów, a mogłyby w przyszłości posłużyć do przewożenia pasażerów pomiędzy najbardziej atrakcyjnymi wyspami archipelagu. Tym samym promy przestałyby pełnić w kontekście turystycznym jedynie funkcję dostarczenia chętnych na jedną z wysp (np. Kunaszyr), a mogłyby stać się nieocenionym sposobem dotarcia do trudno dostępnych, acz bardzo atrakcyjnych przyrodniczo miejsc w obrębie archipelagu.

Część autorów zajmujących się tematyką turystyczną zalicza żeglugę promową do szczególnego rodzaju turystyki morskiej, inni zaś wskazują na jej czysto komunikacyjny charakter. Wiadomo jednak, że część połączeń promowych łączy funkcję komunikacyjną z wycieczkową, tym samym zmieniając się z „pływających mostów” w „pływające hotele”¹¹. Wykorzystanie promów w wycieczkowych rejsach pasażerskich pozwoliłoby na regularne połączenie dwóch ośrodków położonych w skrajnych częściach archipelagu (Jużno-Kurylska na wyspie Kunaszyr z Siewiero-Kurylskiem na wyspie Paramuszyr). Podróż promem zminimalizowałaby koszty dotarcia drogą lotniczą do trudno dostępnych wulkanów na wybranych wyspach archipelagu.

Oprócz korzyści ekonomicznych dla turystów, jak i ludności miejscowej, uczestniczenie w rejsie umożliwiłoby poznanie zróżnicowania środowiska przyrodniczego (form rzeźby, gatunków roślin i zwierząt) pomiędzy wyspami południowymi i północnymi. Wielu autorów zwraca uwagę na podobieństwo cech środowiska południowych wysp do japońskiej wyspy Hokkaido oraz północnych – do środowiska Półwyspu Kamczackiego, podkreślając olbrzymie zróżnicowanie w obrębie archipelagu. W okresach mniejszego zainteresowania turystycznego rejsy te pełniłyby jedynie funkcję transportową ludzi i towarów.

Brak uregulowań w relacjach rosyjsko-japońskich jest ważnym czynnikiem ograniczającym rozwój turystyki na Wyspach Kurylskich. Po rozpadzie Związku Radzieckiego doszło do kilku ważnych spotkań na szczeblu państwowym – w Tokio w 1993 roku i w Krasnojarsku w roku 1997, kiedy ustalono, że do 2000 roku zostaną podjęte starania o podpisanie traktatu pokojowego. Rozwiązanie tego problemu prawdopodobnie może nastąpić dopiero w dłuższym okresie, kiedy poziom zaufania między oboma państwami odpowiednio wzrośnie, np. w wyniku współpracy ekonomicznej¹².

¹¹ W.W. Gaworecki, *Turystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.

¹² E. Haliżak, *Region Azji i Pacyfiku w polityce międzynarodowej*, w: *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Stosunki międzynarodowe i gospodarcze*, red. K. Gawlikowski, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2004, s. 161–231.

Rozwój turystyki powinien postępować w zgodzie z prawami przyrody. Najlepszym rozwiązaniem dla Wysp Kurylskich powinno być wdrażanie koncepcji turystyki zrównoważonej. Jej idealny model łączy współczesne potrzeby ekonomiczne, społeczne i ekologiczne z potrzebami przyszłymi. Odwołuje się również do ekoturystyki, w której ochrona zasobów przyrodniczych i kulturowych nie ogranicza równocześnie rozwoju ekonomicznego. Należy jednak skonfrontować chlubne pomysły rozwoju turystyki zrównoważonej na przedstawianym obszarze z zagrożeniami środowiska, o których istnieniu można domniemywać, że miały miejsce w pobliżu Wysp Kurylskich.

Podsumowanie

Wyspy Kurylskie ze względu na strategiczne położenie w regionie Dalekiego Wschodu pozostają jednym z najważniejszych dla Rosji obszarów peryferyjnych. Brak uregulowania sytuacji politycznej pomiędzy Rosją a Japonią w sprawie zwrotu części wysp, określanych przez Japończyków jako tzw. Terytoria Północne, utrudniał w przeszłości rozwój społeczno-gospodarczy tego obszaru. Kuryle posiadające ogromny potencjał turystyczny mogłyby stać się jednym z wiodących regionów turystycznych w tej części Rosji ze względu na liczne atrakcje w postaci wulkanów, gorących źródeł, jaskiń oraz bogactwa flory i fauny.

Na początku okresu przemian ustrojowych, po rozpadzie Związku Radzieckiego, zostały przygotowane programy mające na celu przekształcenie Wysp Kurylskich z regionu odznaczającego się niedorozwojem gospodarczym w dynamicznie rozwijający się obszar aktywności gospodarczej, w tym działalności turystycznej. Podstawowym problemem wdrożenia zawartych w programach pomysłów jest utrzymujący się brak porozumień w sprawie przynależności poszczególnych wysp do Rosji i Japonii. Wydaje się bardzo prawdopodobne, iż znalezienie konsensusu przyniosłoby liczne korzyści nie tylko Wyspom Kurylskim, ale także obu zainteresowanym państwom oraz licznym rzeszom osób zainteresowanych turystycznym poznawaniem świata.

PERIPHERALITY AND KURIL ISLANDS TOURISM POTENTIAL

Summary

Peripherality and Kuril Islands tourism potential are presented in the article. Despite of an islands small area (15.6 thousand km²), they remain one of the most important Russian's peripheral regions, due to their strategic location and natural resources.

The main aim of the paper is to characterise the Kurils peripheral character and their tourism potential and to show the relationship between them. The second aim is to present the archipelago development possibility in relation to its unregulated status. The development prospects are examined in reference to the Kurils' Development Programmes proposed at the beginning of the 1990s., which realisation seems to be limited by multiple barriers. The Programmes cover particular economy fields however, mainly tourism sector. Theses presented in the article also reveal the importance of sustainable development to be launched in the area under study.

Translated by Tomasz Wites